

Георгій КОЖОЛЯНКО

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗИМОВОЇ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ МОЛДАВАН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Звичаї зимового календарного циклу в своїх витоках сягають до християнського періоду, який визначається як період віри людини у природні явища та наявності язичницької віри. З поширенням християнства давні календарні свята та обрядові традиції значною мірою були християнізовані, однак язичницькі елементи виявилися дуже живучими. Це до певної міри було викликано тим, що християнство було пізньою релігією і зосереджувало свою увагу на соціально-етичній проблематиці, в той час як язичництво продовжувало обслуговувати нагальні потреби людей, які нерозривно були пов'язані з їхнім співіснуванням з природою.

Саме землеробський характер господарської діяльності молдаван зумовив живучість традицій, які були пов'язані з відображенням циклічних процесів у природі та їхнім впливом на життя людей. Це пояснюється тим, що землеробство завжди було консервативним, а відсутність зміни в господарських заняттях сприяє збереженню звичаїв, пов'язаних з ними. Щоб закріпити свій вплив на широкий загаль, християнство змушене було піти на компроміс і пристосуватися до місцевої специфіки, змирившись з деякими елементами язичництва, поставивши їх під свій контроль. Наслідком цього синтезу стало те, що зовнішня обрядова форма різних язичницьких вірувань пережила їхнє внутрішнє наповнення, раціональний зміст з плином часу забувався, залишалася одна традиція. В результаті цих процесів склалася парадоксальна ситуація: сьогодні, дотримуючись тих чи інших звичаїв, ми мало знаємо про їхнє походження. Разом з цим звичаї зимового циклу є невід'ємним елементом духовної культури і вагомим джерелом для дослідження народної творчості. Колядки і щедрівки виникли як уособлення магії слова, однак з плином часу вони втратили свій прикладний характер, залишилися тільки одна поетична форма, яка цікава для нас тим, що дає цінний матеріал для реконструкції давніх вірувань.

Наукові дослідження зимової обрядовості молдаван засвідчує подібність звичаєвих форм молдаван з сусідніми етносами – румунами та українцями. Здебільшого ця схожість зумовлена тривалим

співіснуванням етносів на терені Буковини та сусідніми територіями, адже Буковина протягом століть у силу свого прикордонного положення була контактною зоною різних етнічних груп, взаємодія між якими характеризувалася взаємовпливом і запозиченнями.

Поряд з цим традиційна обрядовість знайшла своє відображення в джерелах та історіографії, в яких зачіпаються ті чи інші аспекти даної проблеми. Цінним джерелом у цьому відношенні є «Опис Молдови» Дмитра Кантеміра – історика XVIII ст. [11]. Поряд з іншими сторонами життя молдавського населення він розглядає і проблему духовної культури. Праця Кантеміра важлива в тому плані, що він дає історичний екскурс формування календарної обрядовості, наголошуючи при цьому на римському походженні окремих деталей новорічно-різдвяних свят. Поряд з цим робота Кантеміра містить цікавий етнографічний матеріал з обрядовості молдавських селян кінця XVII – початку XVIII ст.

Основний етнографічний матеріал, який дозволяє нам говорити про зміст і значення календарної обрядовості як молдаван, так і румунів, був зібраний у XIX – на початку XX ст. Значний внесок у збиранні і Т. Памфіле [15].

Важливим є доробок етнографа Б.П. Хаждеу, який займався збиранням фольклору, і в його збірнику «Poezii populare» знайшли відображення колядки й щедрівки [10]. Інший дослідник А. Матесевич у своїй роботі «Privelisti si datini stramosesti» не стільки описує святкові обряди румунів, скільки прагне з'ясувати походження цих традицій [14]. У цьому плані він перебуває під впливом так званого «латинського напрямку», прихильники якого вважають основою календарних свят молдаван та румунів ті традиції і звичаї, які були характерними для римлян.

Аналогічні погляди притаманні і такому румунському досліднику, як А. Лабріор, який у 1963 р. опублікував працю «Новорічні звичаї та обряди» [12].

Важливий внесок у дослідження календарної обрядовості молдаван зробив молдавський науковець Ю.В. Попович, який описав свята, звичаї, прикмети, що побутували на території Бессарабії і Буковини. Заслуга цього вченого в тому, що він дав ґрунтовну порівняльну характеристику календарної обрядовості різних етносів на території Буковини та Бессарабії. Аналізуючи багатий пласт народних звичаїв та свят новорічно-різдвяного циклу, Попович відзначає наявність спільних мотивів в обрядах, піснях, словесних формулах болгар, сербів, румунів, молдаван, українців [7]. Ця подібність, на думку дослідника, викликана спільністю походження. Молдавани запозичили ці традиції у слов'ян на тому етапі свого розвитку, коли зно-

ву ж таки під слов'янським впливом відбувся перехід від скотарства до землеробства. Поряд з господарською еволюцією сталися зміни в духовному житті, оскільки переймалися і елементи календарних традицій, які дуже тісно були пов'язані з аграрними культами.

Говорячи про роботу Поповича, слід зауважити і те, що дослідження написане в радянські часи й, можливо, в руслі пануючої ідеології про злиття націй та русифікаторських тенденцій, слов'янський вплив значно перебільшувався, хоча й відкидати його теж не варто.

Певний науковий інтерес має праця «Нариси молдавської народної обрядовості» молдавського дослідника В.С. Зеленчука, де новорічно-різдвяна обрядовість розглядається в контексті молдавського аграрного календаря [4]. Автор акцентує свою увагу на різних аспектах зимового циклу свят, не зупиняючись, однак, на проблемі походження цих традицій.

Надзвичайно важливою для вивчення новорічно-різдвяної обрядовості є робота Н.М. Беєшу [2]. Дослідника в цих традиціях цікавив, насамперед, художній бік, а саме – поетичне оформлення святкування. Він детально зупиняється на ідейно-художніх засобах обрядової поезії, розглядає співвідношення змісту і форми, аналізує образи фольклорних героїв. Вивчаючи твір «Plugusorul» (обряд з плугом), Беєшу висуває цікаву гіпотезу, яка полягає в ототожненні тематики цього поетичного дійства з сюжетами античної аграрної поезії Гомера, Гесіода, Горація та Вергілія. Однак відмінність між цими різночасовими поетичними творами полягає, на думку цього ж автора, у функціональній спрямованості. Якщо для античних авторів аграрна поезія – лише засіб художнього відображення реального життя з важкою працею землеробства чи спостереження за природою, то молдавсько-румунська народна поезія на подібні теми є невід'ємним елементом обрядовості, яку вона супроводжує, як вираження магії слова, що виникла і побутує з цілком прагматичною метою: забезпечити добробут людини.

Детально проаналізував новорічно-різдвяну обрядовість молдавський історик В.А. Гімпрей у роботі «Фольклор і сучасність» [3]. При цьому він не тільки описав зміст обрядів і супроводжуючі їх обрядові пісні, але й звернув увагу на їх близькість з аналогічними звичаями у поляків і українців. Однак цей висновок у нього нічим не підтверджується. Істотний недолік даної роботи полягає ще і в тому, що автор дещо спрощено трактує календарну обрядовість, розглядаючи її переважно в руслі християнської релігії, не заглиблюючись в язичницьку основу.

Питанням календарної обрядовості значну увагу приділяв молдавський дослідник Г.І. Спатару, за походженням з Буковини. У 1984 р. вийшла в світ його праця «În lumea teatrului popular» [17], в якій автор

зібрав багатий етнографічний матеріал з різних регіонів проживання молдавсько-румунського населення, зокрема з Буковини. Характеризуючи обряд «Маланки», він вказує на її українське походження. Це підтверджується і тим, що святкування «Маланки» властиве тільки тій частині молдавського народу, яка протягом століть контактувала з українцями в силу історичних і географічних обставин.

Подальша праця Г. Спатару над новорічною обрядовістю молдаван вилилася в ще одну монографію під назвою «Историческая молдавская народная драма» [8], де він детально розглядає і коментує обрядовий сценарій різдвяно-новорічної обрядовості, зокрема такі обряди, як «коза», «коники», «жиєни» тощо.

Роботу, спеціально присвячену окремим аспектам новорічно-різдвяних свят, написав румунський історик-етнограф Р. Вулканеску [20]. Аналізуючи звичаї на Василя, він, як і його попередники – румунські історики кінця XIX ст., дотримується «латинського напрямку» походження різдвяно-новорічних обрядів. Вулканеску вважає, що ці обряди були успадковані румунами від своїх предків – римлян, а в подальшому були запозичені деякі елементи у слов'янських народів.

На концептуальному рівні дуже подібною є робота Г. Вrabіє [19], який у контексті усього календарного циклу розглядає різдвяно-новорічну обрядовість, акцентуючи також свою увагу на римському походженні цих звичаїв.

Цікавою є робота румунського дослідника П. Кармена «Colinde de romani si alte poroaze» [9], в якій дається глибока порівняльна характеристика зимового циклу свят у румунів і слов'ян. Він також є прихильником «латинського напрямку», вважаючи, що в основі новорічно-різдвяної обрядовості лежать римські Сатурналії. Аналізуючи румуно-слов'янські контакти, Кармен не абсолютизує і не наголошує на домінуючому впливові одного з елементів цієї контактної системи, а вважає їх взаємодоповнюючими.

Порівняльний аналіз святкової обрядовості молдаван, росіян і українців подано у роботі буковинського науковця Г.К. Бостана «Типологічне співставлення і взаємозв'язок молдавського, російського і українського фольклору» [1]. Автор намагається розкрити основні закономірності виникнення, функціонування й історичної трансформації новорічно-різдвяної обрядовості як явища народної культури. Він детально зупиняється на глибинних ідеях новорічного перевдягання і його функціях на сучасному етапі. Стосовно походження Бостан зазначає, що обряд «Маланки» був запозичений румунами в українців.

Питання опису та аналізу новорічно-різдвяної обрядовості знайшло своє відображення і в періодиці, зокрема в буковинській газеті «Zorile Bucovinei». Важливим є те, що автори заміток у цій газеті ба-

зуються на місцевому матеріалі. Один з таких присвячений конкретному аспекту новорічно-різдвяної обрядовості, а саме аналізу змісту колядок і щедрівок (стаття Г. Петреску). Істотна вада автора полягає у тому, що він не робить відмінності між колядками і щедрівками. Це пояснюється тим, що в народі на рівні дефініції колядки і щедрівки не розрізняються, однак Г. Петреску випускає з поля зору той факт, що вони істотно відрізняються як за місцем і часом виконання, так і за сюжетною канвою [16].

Інша стаття Д.Д. Суручана присвячена аналізу основного змістового навантаження молдавських і румунських новорічних щедрівок, які носять виключно аграрний характер [18]. В більшості з них викладається послідовність польових робіт, а гіперболізація майбутнього врожаю є яскравим підтвердженням віри у магію слова, виголошеного в потрібному місці і у відповідну мить.

Серед досліджень календарної обрядовості населення етноконтактних зон виділяється праця київського етнографа О.В. Курочкина «Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы» [6]. Він стверджує, що новорічно-різдвяні обряди населення Буковини є специфічними. Те, що властиве молдавському населенню цього регіону, не є характерним для Молдови та Румунії. Істотним також є те, що дослідник, відзначаючи елементи взаємодії, не абсолютизує роль якогось з етносів, а розглядає це явище як двосторонній процес. Досить детально автор статті характеризує обрядове дійство «Маланки», визначаючи в ньому риси як спільні, так і відмінні у молдаван та українців. Він також зупиняється на проблемах еволюції образів карнавального перевдягання, яка була зумовлена соціально-економічними змінами.

Отже, зимова календарна обрядовість молдаван цікавила багатьох дослідників. Найбільше суперечок викликала проблема походження зимового циклу свят. Тут голоси розділилися: одні автори дивились на новорічно-різдвяну обрядовість під кутом зору римських запозичень, інші активно розвивали думку про слов'янські впливи, ще інші дотримувались поміркованих поглядів, вважаючи цей процес взаємодії багатостороннім, в якому слід уникати абсолютизації будь-якого з чинників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бостан Г.К. Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора. Кишинев: Штиинца, 1985.

2. Бэшу Н.М. Молдавская народная новогодняя обрядовая поэзия. Кишинев, 1976.
3. Гимпрей В.А. Фольклор и современность. Кишинев, 1974.
4. Зеленчук В.С. Очерки молдавской народной обрядности. Кишинев, 1959.
5. Кожолянюк Г.К. Етнографія Буковини. Т. 3. Чернівці, 2004.
6. Курочкин А.В. Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы // Советская этнография. 1987. № 1.
7. Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники. Кишинев, 1974.
8. Спатару Г.И. Историческая молдавская народная драма. Кишинев, 1986.
9. Carmen P. Colinde de români și alte popoare. București, 1982.
10. Hajdeu P. Poezii populare. București, 1885.
11. Dumitru Cantemir. Descrierea Moldovei. București, 1973.
12. Labrior A. Obicieuri din diferite timpuri ale anului. Iași, 1963.
13. Marin Fl. Lărbătorile la români. București, 1968.
14. Mateevici A. Privelisti și datini stramoșești. Iasi, 1893.
15. Pamfile T. Lărbătorile de iarnă la români. București, 1885.
16. Petrescu G. V. Obiceuri și tradiții la sărbătorile de iarnă // Zorile Bucovinei. 1986. 30 noiembrie.
17. Spataru G. I. In lumea teatrului popular. Chișinău: Literatura artistică, 1984.
18. Surucian D. D. Săbători ale sufletului // Zorile Bucovinei. 1988. 2 ianuarie.
19. Vrabie G. Folclor. Obiect, principii, metodologie. București, 1970.
20. Folcloristica de la sf. Vasile. București, 1975.

Сайт «Русины Молдавии»

<http://www.rusyn.md>

Русины Молдавии

Общественная
организация

На сайте размещены монография «Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии» (pdf), все номера журнала «Русин» (pdf), а также монографии и статьи по истории и культуре русинов Молдавии.